

В. В. Гуменюк,
д. е. н., професор кафедри туризму,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
ORCID ID: 0000-0002-8493-4470

С. Я. Кісь,
д. е. н., директор Інституту післядипломної освіти,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
ORCID ID: 0000-0001-9426-0951

Т. В. Солоджук,
к. е. н., доцент кафедри фінансів
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
ORCID ID: 0000-0001-7746-6299

Г. Р. Кісь,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту і адміністрування
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
ORCID ID: 0000-0003-1009-7021

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.10.16

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВИХ КОМУНІКАЦІЙ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

V. Humeniuk,
Doctor of Economic Sciences, Professor of Tourism Department,
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
S. Kyś

Doctor of Economic Sciences, Director of the Institute of Postgraduate Education, Ivano-Frankivsk National
Technical University of Oil and Gas

T. Solodzhuk,
PhD in Economics, Associate Professor of Finance Department,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

H. Kyś,
PhD in Economics, Associate Professor of Management and Administration Department, Ivano-Frankivsk National
Technical University of Oil and Gas

PERSPECTIVES OF DEVELOPMENT OF FINANCIAL COMMUNICATIONS OF BANK INSTITUTIONS

Метою проведеного дослідження є розробка концептуальних положень і формулювання практичних рекомендацій, спрямованих на розвиток методологічних засад управління фінансовими комунікаціями у банківській сфері. Проведено ідентифікацію існуючих проблем функціонування банківського сектору, які сформувались під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників та призвели до модифікації структури та динаміки фінансових результатів платоспроможних банків. Визначено фактори, які зумовлюють потребу інтелектуалізації банківської діяльності в контексті розвитку фінансових комунікацій, пошуку прибуткових сегментів ринку, активізації інвестиційного процесу. Проаналізовано перспективні напрями фінансових комунікацій банків з недержавними пенсійними фондами, страховими компаніями, підприємствами туристичної сфери. Акцентовано увагу на необхідності врахування сучасних можливостей лізингу, факторингу, форфейтингу, синдикованого і проектного кредитування для розв'язання проблем регіонального розвитку та реалізації стратегічних пріоритетів держави й місцевих громад.

The aim of the conducted research is the development of conceptual statements and formulation of the practical recommendations aimed at the development of the methodological bases of management of financial communications in the banking sphere. The existing problems of functioning of the banking sector, which had been formed under the influence of internal and external factors

and had caused the modification of the structure and dynamics of financial results of solvent banks, have been identified. The tendency of reduction of banking margin is connected to strengthening of concentration in the banking sector, weakening of the monopolistic role of banks on the market and strengthening of competition from the side of other agents. The factors that cause the need of intellectualization of banking activity in the context of the development of financial communications, searching for profitable segments of the market, activation of the investment process have been determined.

The perspective directions of financial communications of the banks with non-state pension funds, insurance companies, tourism sphere enterprises have been analyzed. It has been substantiated that pensionable savings can bring the biggest income outside the state pensionable system, therefore the usage of the potential of non-state pension funds as a means of filling the active part of bank capital is a strategic perspective of the innovative development of the financial sector in Ukraine. The main stages of the development of financial communications of banks have been shown, examples from the foreign experience of organization of non-state pension insurance have been provided.

It has been substantiated that in the conditions of growth of the scales of project financing, strengthening of the state support of the strategic priorities of the regional economy development many members of the communicative process will be involved, and there will appear the opportunity of combination of different types of capital: intellectual, human, bank, financial, state, international. The attention is focused on the necessity of taking into account the modern opportunities of leasing, factoring, forfaiting, syndicated and project lending for solving the problems of the regional development and realization of the strategic priorities of the country and local communities. It has been substantiated that the development of financial communications will support the formation of additional structural strength of banks, increasing their profitability, will strengthen the positions in the competitive environment.

Ключові слова: фінансові комунікації, банківські установи, недержавний пенсійний фонд, інвестування, кредитування, страхування.

Key words: financial communications, bank institutions, non-state pension fund, investment, lending, insurance.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У системі стратегічних пріоритетів розвитку банківської сфери важлива роль належить адаптивним до умов інформаційної економіки комунікаційним технологіям. У контексті необхідності використання банками сучасних фінансових комунікацій найбільш ефективною може стати управлінська технологія інтелектуалізації, яка, зокрема, передбачає комплекс управлінських впливів, в першу чергу, на формування людського капіталу, здатного до творчого аналізу та синтезу інформації, організації та здійснення процесів надання банківських послуг на основі генерування й реалізації власних та залучених ідей. Водночас отримані позитивні результати впровадження технології інтелектуалізації призвели до усвідомлення доцільності встановлення певного рівня "пріоритетності ролі інтелектуальних ресурсів в отриманні цих результатів" [1, с. 105; 2, с. 76—77].

Фінансові комунікації банківських установ належать до інтелектуалізованих інформаційно-комунікаційних систем вищого рівня, оскільки дають змогу об'єднати різні види ринкової взаємодії банків з суб'єктами економічного середовища, включаючи маркетинг, рекламу, зв'язки з громадськістю, соціальні медіа, стимулювання продажу банківських продуктів засобами комплектування і пакетування їх з послугами сторонніх організацій (страхових компаній, медичних закладів туристичних фірм тощо).

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Концептуальні підходи до розкриття сучасної природи фінансових комунікацій сформувались під впливом теорії інформаційної асиметрії в економіці. Значний науковий внесок у визначення причин і наслідків фінансової диспропорційності зробили лауреати Нобелівської премії Й. Акерлоф, М. Спенс, Дж. Стигліц [3—5], які науково обґрунтували проблему інформаційної асиметрії в соціально-економічних системах різної складності. Визнаючи незаперечну наукову та практичну значущість проведених досліджень, вважаємо, що проблеми розвитку фінансових комунікацій банківських установ залишаються недостатньо опрацьованими як на теоретичному, так і на методологічному рівнях.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Враховуючи актуальність проблеми та її недостатнє наукове розкриття, метою нашого дослідження є розробка концептуальних підходів, спрямованих на розкриття потенціалу розвитку фінансових комунікацій банків. Актуальність дослідження підсилюється тим, що сучасні реалії не дають можливості об'єктивно розкрити весь комплекс фінансових комунікацій банків, оскільки він перебуває в процесі формування:

— продовжують використовуватися традиційно громіздкі механізми організації комунікаційного процесу, застосування яких є обмежено придатним в умовах

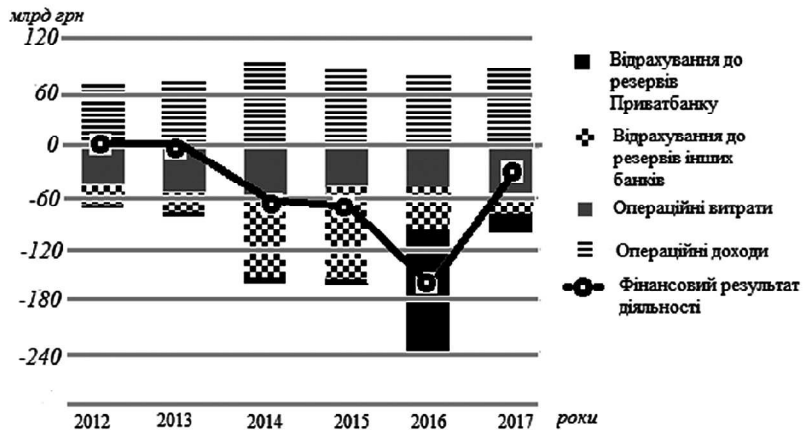

Рис. 1. Фінансовий результат платоспроможних банків, млрд грн

Джерело: Національний банк України. Річний звіт 2017. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=71165707>

розвитку сучасних технологій інтелектуалізації фінансових операцій;

— наявність спеціальних принципів побудови комунікаційних процесів, що використовуються тимчасово в порядку зміцнення фінансово-кредитної безпеки в країні;

— сучасні інноваційні аспекти фінансових комунікацій банків перебувають на стадії теоретико-методологічного опрацювання в контексті імплементації в банківську практику.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Враховуючи сучасний стан економіки в Україні, банки опинились у непростій ситуації. Суть її полягає в тому, що під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників знизилася довіра як населення, так і більшості суб'єктів господарювання до вітчизняного банківського сектору. Однією з проблем формування банківського капіталу є також відтік ресурсів з країни. В цій ситуації виникає сприятливе середовище для активізації небанківських фінансових інституцій. Вони вступають в активну кон-

курентну боротьбу з банками за клієнта, що вплинуло на фінансовий результат платоспроможних банків (рис. 1).

Це призводить до загострення конкуренції між фінансовими інституціями під впливом чинників глобалізації в напрямі лібералізації фінансових операцій. Тому на тлі виявлених передумов відбувається поступовий ріст нетрадиційних операцій банків, що значно змінює структуру банківських ресурсів, у складі яких скорочується частка відсоткового доходу.

Послаблення монопольної ролі банків на ринку і посилення конкуренції з боку інших агентів зумовили зменшення банківської маржі і посилення концентрації у банківському секторі. Банки вимушені поступово реструктурувати принципи своєї роботи і звертатися до пошуку ризикових і більш прибуткових сегментів ринку. Значні зміни відбуваються і в структурі заощаджень, де банківські депозити ділять першість з інструментами фінансового ринку. Прикладом цього є недержавні пенсійні фонди (НПФ).

Таблиця 1. Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів

Показники	Станом на 31 грудня відповідного року			Темпи приросту, %	
	2016	2017	2018	станом на 31.12.2017/ станом на 31.12.2016	станом на 31.12.2018/ станом на 31.12.2017
Кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт	62,6	58,7	68,8	-6,2%	17,2%
Загальна кількість учасників НПФ, тис. осіб	834,0	840,8	855,3	0,8%	1,7%
Загальна вартість активів НПФ, млн грн	2 138,7	2 465,6	2 745,2	15,3%	11,3%
Пенсійні внески, всього, млн грн	1 895,2	1 897,3	2 000,5	0,1%	5,4%
у тому числі:					
- від фізичних осіб	92,2	124,3	172,1	34,8%	38,5%
- від фізичних осіб-підприємців	0,2	0,2	0,2	0,0%	0,0%
- від юридичних осіб	1 802,1	1 772,3	1 827,7	-1,7%	3,1%
Пенсійні виплати, млн грн	629,9	696,3	809,9	10,5%	16,3%
Кількість учасників, що отримали/ отримують пенсійні виплати, тис. осіб	81,3	78,8	81,3	-3,1%	3,2%
Сума інвестиційного доходу, млн грн	1 080,5	1 455,5	1 767,7	34,7%	21,4%
Прибуток від інвестування активів недержавного пенсійного фонду, млн грн	834,8	1 183,9	1 440,5	41,8%	21,7%
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, млн грн	245,7	271,5	327,2	10,5%	20,5%

Джерело: Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2018. URL: https://www.npf.gov.ua/files/17_Dep_Repetska/NPF_III_kv%202017.pdf

Станом на 31.12.2018 р.

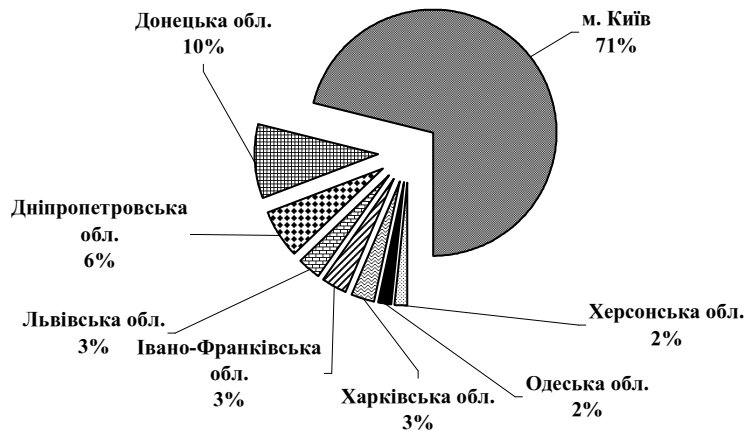

Рис. 2. Асиметрія територіального розподілу недержавних пенсійних фондів

Джерело: Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2018. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/17_Dep_Repetska/NPF_III_kv%202017.pdf

За даними Державного реєстру фінансових установ, станом на 31.12.2018 функціонувало 62 недержавних пенсійних фонди (станом на 31.12.2018 налічувалось 64 НПФ) та 22 адміністратори НПФ. Основні показники діяльності НПФ наведено в таблиці 1.

Як показує практика, інвестиційна політика Корпоративного недержавного пенсійного фонду Національного банку України передбачає здійснення інвестиційної діяльності з метою отримання стабільного доходу за мінімального рівня ризику. З метою збереження та примноження пенсійних накопичень є інвестування у такі фінансові інструменти, як облігації внутрішньої державної позики; депозити у державних банках тощо [6].

За даними Державного реєстру фінансових установ, недержавні пенсійні фонди зареєстровано у 8 регіонах України (рис. 2). Найбільша кількість НПФ зосереджена у м. Києві — 44 від загальної кількості зареєстрованих НПФ (71,0 %) станом на 31.12.2018.

Враховуючи таке становище, банківські установи повинні бути готовими до того, що в перспективі суб'єкти господарювання будуть спрямовувати свої кошти в НПФ. Крім того, з'являтимуться одноосібні засновники, які самостійно здійснюватимуть адміністрування створених ними корпоративними НПФ. Відповідно банки повинні орієнтуватися на розвиток інтегрованих фінансових комунікацій в умовах модифікації інституційної і територіальної структури НПФ.

На заході вже давно стало нормою, що частину пенсії своїм співробітникам виплачує працедавець. Додаткову пенсію отримує, наприклад, кожен другий американець. Компанія відраховує до недержавного пенсійного фонду приблизно 1—1,5% від щорічного заробітку співробітника, який пропрацював на підприємстві більше п'яти років. Середній розмір надбавок до пенсії — 500 дол. США. Так звану професійну пенсію отримують майже 90% шведів: відрахування в НПФ досягає 3% від зарплати, а надбавка до основної пенсії може складати до 10% заробітної плати. У Австралії, де обов'язкові пенсійні відрахування взагалі відсутні, компанії переводять у НПФ 9% доходів співробітників [7].

Можливість розпоряджатися накопичувальною частиною пенсійних коштів впродовж значних періодів часу (від 10 до 30—40 років) робить ці ресурси досить привабливим інструментом для суб'єктів фінансового ринку. Займаючи провідне становище на фінансовому ринку, банки мають право розраховувати на цей вид довгострокових ресурсів.

Ми дотримуємося думки, що реальний фінансовий ринок виступає найбільш ефективним інструментом реалізації пенсійної реформи. Використання НПФ як засобу наповнення активної частини банківського капіталу є стратегічною перспективою інноваційного розвитку фінансового сектору.

Проте напрошується висновок про те, що найбільший дохід пенсійні накопичення зможуть принести тільки поза державною пенсійною системою. Це впливає з існуючої у НПФ можливості диверсифікації активів, що в сукупності із страхуванням і досить суворим державним контролем забезпечить мінімізацію ризиків. Почнеться процес росту капіталізації фондового ринку, і зрештою, це приведе до активізації економічних процесів в країні.

Оскільки банківські установи мають перевагу перед іншими інститутами в сфері інвестиційних послуг фінансового характеру, ми вважаємо за доцільне розвивати фінансові комунікації банків у напрямі покращення фінансових результатів за рахунок плідної співпраці з НПФ. Фінансові комунікації банків з іншими економічними агентами дадуть змогу розвивати сектор додаткових фінансових послуг. Враховуючи таку співпрацю, ми пропонуємо виділити декілька етапів розвитку фінансових комунікацій банків з НПФ в інвестиційній сфері (рис. 3).

Розглянемо основні етапи налагодження фінансових комунікацій банків:

1. Формування фонду зі встановленням плаваючої процентної ставки.

Необхідність формування фонду грошових коштів зумовлено розривом тимчасового, масштабного, кількісного чинників для інвестування в економіку. Цей метод на першому проміжному етапі однаково приваб-

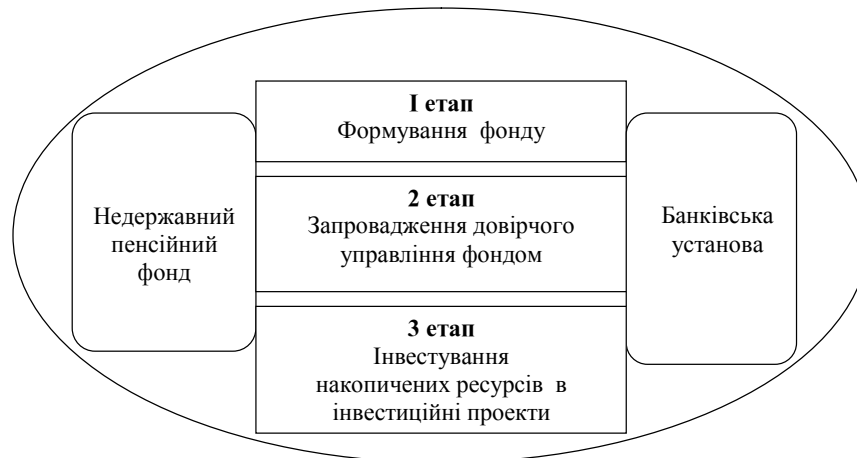

Рис. 3. Етапи розвитку фінансових комунікацій банківських установ з НПФ

ливий обом сторонам. Банку це дозволяє використовувати грошові кошти, збільшуючи банківські активи і поточний прибуток, а НПФ — отримувати відсотки. Передбачається, що плаваюча процентна ставка коливатиметься залежно від масштабу грошової суми, внесеної до фонду.

2. Запровадження довірчого управління фондом грошових коштів.

Довірче управління включає цілу групу різноманітних операцій, пов'язаних з довірчими відносинами на основі поручительства і комісії на довгостроковій основі, які пов'язані з управлінням фондами грошових коштів і майном в інтересах і за дорученням власників капіталу на правах довіреної особи. Тому спочатку дотримуючись інтересів клієнтів і приносячи останнім грошовий дохід в процесі довірчого управління, банк при цьому ставить своєю метою максимізацію поточного прибутку. Банкам вигідно орієнтуватися на унікальні послуги, в наданні яких у них немає конкурентів. Встановлена при цьому ціна банківських продуктів сприйматиметься ринком, навіть якщо вона не відобразить реальну структуру витрат банківських установ, пов'язаних з наданням цих послуг. Договори довірчого управління передбачається вважати безстроковими, але з обумовленням про безперечний переказ їх до сумарного накопичення шляхом довірчого управління в масштабі, необхідному для використання грошових коштів в інвестиційних проектах.

3. Інвестування грошового фонду в інвестиційні проекти.

Кінцева мета пропонованої банківської послуги проявляється на третьому етапі, оскільки полягає в залученні конкретних інвестицій в реальний сектор економіки. Вважаємо необхідним обумовити випадки, за яких аналітична група виносить ухвалу про обґрунтовану пайову участь НПФ, самого банку чи третьої сторони: держави, іноземних інвесторів, різних підприємств в інвестуванні конкретного проекту.

Для оцінювання економічної ефективності розвитку фінансових комунікацій доцільно мати в наявності державний рейтинг інвестиційних проектів у регіональному масштабі. Участь у фінансуванні перспективних інвестиційних проектів з державною підтримкою формує додаткові конкурентні переваги, оскільки держава

в цій ситуації виступає практично замовником або гарантом. Підсилити таку співпрацю банків і НПФ можуть страхові компанії.

Враховуючи сучасну фінансово-кредитну ситуацію можна зауважити, що українські банки мають на сьогодні відповідну матеріальну базу, досить кваліфікований персонал, інформаційні і технологічні можливості розвитку фінансових комунікацій. Усе це, безумовно, дозволяє істотно понизити ризик інвестицій, проте, здійснення посередницьких операцій разом з державним регулюванням зможе сприяти раціональнішому розміщенню фінансових ресурсів в економічній системі країни. Таку співпрацю можуть підсилити і трастові операції. Ми вважаємо, що у поєднанні з традиційними банківськими операціями проведення вказаних операцій надасть додаткову структурну міцність банків, підвищить їх прибутковість, посилить позиції в конкурентному середовищі. Окрім цього, це дасть додаткову ефективність функціонування НПФ, у цілому сприятиме розвитку фінансового ринку.

У США трастові операції в основному зосереджені в найбільших банках, проте в Україні в найближчому майбутньому, на наш погляд, намічається тенденція впровадження практики довірчих операцій в основному малими і середніми банками. Кожен комерційний банк на підставі банківської ліцензії може організувати траст-відділи і здійснювати довірчі операції.

Поповнення активної частини банківського капіталу за рахунок довгострокових банківських пасивів дозволить посилити вплив банківського капіталу на розвиток реального сектора економіки. В першу чергу, це стосується трансформації банківського капіталу в довгострокові кредити.

Оскільки діяльність банківських установ недостатньо зорієнтована на фінансове забезпечення розвитку туризму і курортів, пропонуємо вдосконалити інвестиційне кредитування шляхом налагодження фінансових комунікацій з туристичною сферою. Суб'єкти господарювання туристичної галузі та банківські установи повинні виробити такі форми співпраці, які забезпечили б не лише їхні фінансові інтереси, а й інтереси місцевих територіальних громад. Ділова ініціатива співпраці кредитних установ з туристичною сферою могла б зреалізуватись шляхом запровадження спеціальних умов кредитування за перспективними інвес-

тиційними проектами розвитку об'єднаних територіальних громад [8, с. 16].

У світовій практиці саме проектне фінансування є способом вирішення проблеми реальних капіталовкладень і розвитку пріоритетних секторів регіональної економіки. Додаткові можливості для фінансування масштабних проектів надають технології синдикуваного кредитування, їх застосування дозволяє об'єднувати ресурси банків і диверсифікувати супутні ризики. Підприємства, що потребують великих фінансових ресурсів, які не в змозі забезпечити в повному обсязі один банк, кредитуються одночасно в декількох банках. Таким чином, залучаються ресурси не лише "обслуговуючого" банку, але також і великих банків. Непопулярність синдикуваного кредитування, на наш погляд, зумовлена складністю фінансових комунікацій, що вимагає розробки відповідного інституційного забезпечення.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Отже, за умов стабілізації фінансово-кредитної системи, до перспективних напрямів використання банківського капіталу, що підвищують його вплив на розвиток реального сектору економіки і сфери послуг, будуть належати синдикуване і проектне кредитування. Оскільки за умов проектного фінансування залучатимуться багато учасників комунікаційного процесу, виникатиме можливість поєднання різних видів капіталу: інтелектуального, людського, банківського, фінансового, державного, міжнародного. У зв'язку з цим виникатиме ефект розосередження ризику між учасниками інвестиційного проекту. Також необхідно враховувати можливості різних видів фінансових інструментів для ефективного розвитку фінансових комунікацій банків, як-от: лізинг, факторинг, форфейтинг. Вони складають методологічний базис вибору альтернатив інвестування, що дає підстави диверсифікувати різні можливості використання ресурсів як самих банків, так і НПФ у їхній співпраці. Розробка концептуальних положень та практичних рекомендацій з проблем інтелектуалізації фінансових комунікацій банків є перспективним напрямом для подальших наукових розвідок.

Література:

1. Петренко В.П., Кісь С.Я., Гуменюк В.В. Інтелектористування як функція життєвої активності соціуму. *International Journal of Innovative Technologies in Economy*. 2018. No 1 (February). P. 104—112.
2. Гуменюк В.В., Кісь С.Я., Левандівський О.Т. Технологія інтелектуалізації у розвитку інтегрованих маркетингових комунікацій банків. Модернізація фінансово-кредитної системи. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (27.03.2018). Київ: Київський національний торговельно-економічний університет, 2018. С. 76—78. URL: <https://knute.edu.ua/file/ODc0Mw==/7e941b305d933b75edb6e9010a7a8bee.pdf#page=76>
3. Akerlof G. The Market for 'Lemons': Quality Uncertainty and the Market Mechanism. *The Quarterly Journal of Economics*, 8484(3): 1970, P. 488—500.
4. Spence M. Job Market Signaling. *The Quarterly Journal of Economics*, 87(3): 1973, P. 355—374.

5. Stiglitz J., Weiss A. Credit Rationing in Markets with Imperfect Information. *American Economic Review*, 71(3): 1981, P. 393—410.

6. Національний банк України. Офіційний сайт. Інвестиційна політика Корпоративного недержавного пенсійного фонду Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=2506066>

7. В Украине рассчитывают на негосударственные пенсии могут лишь избранные. URL: <https://glavcom.ua/publications/115081-v-ukraine-rasschityvat-na-negosudarstvennye-pensii-mogut-lish-izbrannye.html>

8. Гуменюк В.В. Фінансове забезпечення суб'єктів господарювання туристичної галузі. Автореферат дисертації кандидата економічних наук: 08.04.01 — фінанси, грошовий обіг і кредит. Тернопільський державний економічний університет. Тернопіль, 2006. 20 с.

References:

1. Petrenko, V.P. Kis', S.Ya. and Humeniuk, V.V. (2018), "Intellect usage as a function of vital activity of the society", *International Journal of Innovative Technologies in Economy*, vol. 1, pp. 104-112, available at: <https://elibrary.ru/item.asp?id=32431270> (Accessed 25 April 2019).
2. Humeniuk, V.V. Kis', S.Ya. and Levandivskiy, O.T. (2018), "Intellectualization technology in the development of integrated marketing communications of banks", *Modernizatsiia finansovo-kredytnoi systemy: tezy dopovidi Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Modernization of the financial and credit system- Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference]*, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine, pp. 76-78, available at: <https://knute.edu.ua/file/ODc0Mw==/7e941b305d933b75edb6e9010a7a8bee.pdf#page=76> (Accessed 25 April 2019).
3. Akerlof, G. (1970), "The Market for 'Lemons': Quality Uncertainty and the Market Mechanism", *The Quarterly Journal of Economics*, vol. 8484(3), pp. 488—500.
4. Spence, M. (1973), "Job Market Signaling", *The Quarterly Journal of Economics*, vol. 87(3), pp. 355—374.
5. Stiglitz, J. and Weiss, A. Credit (1981), "Rationing in Markets with Imperfect Information", *American Economic Review*, vol. 71 (3), pp. 393—410.
6. National bank of Ukraine (2019), "Official website. Investment Policy of the Corporate Non-Governmental Pension Fund of the National Bank of Ukraine", available at: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=25060661> (Accessed 25 April 2019).
7. Hlavkom (2011), "In Ukraine, only elected people can count on non-state pensions", available at: <https://glavcom.ua/publications/115081-v-ukraine-rasschityvat-na-negosudarstvennye-pensii-mogut-lish-izbrannye.html> (Accessed 25 April 2019).
8. Humeniuk, V.V. (2006), "Financial Providing of Tourism Industry Subjects", Ph.D. Thesis, Finance, Money Circulation and Credit, Ternopil National University of Trade and Economics, Ternopil, Ukraine.
Стаття надійшла до редакції 13.05.2019 р.